

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Naar inzicht en vakmanschap. A.-J. Roubo's L'Art du menuisier over interieurbouw en meubelmakerij in de achttiende eeuw

den Otter, H.

Publication date

2016

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

den Otter, H. (2016). *Naar inzicht en vakmanschap. A.-J. Roubo's L'Art du menuisier over interieurbouw en meubelmakerij in de achttiende eeuw.*

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

*Naar inzicht en vakmanschap.
A.-J. Roubo's L'Art du menuisier
over interieurbouw en meubelmakerij
in de achttiende eeuw*

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor

aan de Universiteit van Amsterdam

op gezag van de Rector Magnificus

prof. dr. ir. K.I.J. Maex

ten overstaan van een door het College voor Promoties ingestelde commissie,

in het openbaar te verdedigen in de Aula der Universiteit

op 30 november 2016, te 11 uur

door Herman den Otter

geboren te Haarlem.

Promotiecommissie:

Promotor: prof. dr. F. Grijzenhout, Universiteit van Amsterdam.

Overige leden: prof. dr. P. Fuhring, Radboud Universiteit Nijmegen.
prof. dr. J. de Haan, Radboud Universiteit Nijmegen.
prof. A.G.A. van Grevenstein-Kruse, Universiteit van Amsterdam.
prof. dr. J. Wadum, Universiteit van Amsterdam.
prof. dr. ing. M.R. van Bommel, Universiteit van Amsterdam.
prof. dr. G. van Tussenbroek, Universiteit van Amsterdam.
dr. P.A. Brouwer, Universiteit van Amsterdam.

Faculteit der Geesteswetenschappen.

*Naar inzicht en vakmanschap.
A.-J. Roubo's L'Art du menuisier
over interieurbouw en meubelmakerij
in de achttiende eeuw.*

Herman den Otter

before enlightenment, chop wood and carry water
after enlightenment, chop wood and carry water

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
	<i>L'Art du menuisier en zijn schrijver</i>	2
	<i>Wat L'Art du menuisier uitzonderlijk maakt</i>	4
	<i>Schrijven over Roubo</i>	6
	<i>Interpretatieproblemen</i>	8
	<i>Doelen en methoden bij kunsttechnologisch bronnenonderzoek</i>	12
	<i>Onderzoeksmethode</i>	15
2	Receptie en gebruik van <i>L'Art du menuisier</i>	17
	<i>Inleiding: lezers in de achttiende eeuw</i>	17
	<i>Roubo in de negentiende eeuw</i>	21
	<i>Hedendaagse meubelmakers</i>	25
	<i>Het Angelsaksisch amateurcircuit</i>	26
	<i>L'Art du menuisier als voorbeeldenboek en stijlboek</i>	28
	<i>L'Art du menuisier als bron voor kennis van historische materialen en technieken</i>	29
	<i>Meubelrestaurateurs</i>	32
	<i>Conclusie</i>	34
3	André-Jacob Roubo's leven en werk	36
	<i>Roubo's beschermers: Jacques-François Blondel en de duc de Chaulnes</i>	38
	<i>Publicaties</i>	41
	<i>Roubo's bedrijf en zijn opdrachten voor fijntimmerwerk</i>	45
4	Fijntimmerwerk in historische bronnen tot aan 1800	49
	<i>Een verkenning van het beschikbare materiaal</i>	49
	<i>Theatra machinarum: ars naturam superat</i>	51
	<i>Bouwkundige werken van André Félibien en Jacques-François Blondel</i>	56
	<i>Fijntimmerwerk in de Encyclopédie</i>	60
	<i>Abbé Nollet's Art des expériences</i>	63
	<i>Conclusie</i>	65
5	De Académie Royale des Sciences en haar <i>Description des Arts et Métiers</i>	66
	<i>Vroege technische handboeken</i>	66
	<i>Natuurfilosofie en ambacht</i>	70
	<i>De Engelse plannen voor de History of Trades. The contribution of many wits</i>	71
	<i>De Franse Académie Royale des Sciences en de Description des arts et métiers</i>	74
	<i>Opzet, vorm en totstandkoming van de Description des arts et métiers</i>	84
	<i>Materiaal verzamelen: het taalprobleem</i>	89
	<i>De bijdragen van de Description des arts et métiers aan technische vooruitgang</i>	92
	<i>Conclusie</i>	94
6	Lezerspubliek, ordening en behandeling van het materiaal in <i>L'Art du menuisier</i>	95
	<i>Definitie van de kunst van de fijntimmerman</i>	95

	<i>Beoogd publiek</i>	96
	<i>Ordering van het materiaal</i>	100
	<i>Inperking</i>	104
	<i>Vooringenomenheid van de schrijver en zijn opdrachtgever</i>	106
	<i>Bronnen</i>	108
	<i>Platen</i>	111
7	De kunst van de fijntimmerman	116
	7.1 De ontwerppraktijk	116
	<i>Interieurtimmerwerk en ontwerp</i>	118
	<i>Het ontwerp en de stappen waarin het werd gerealiseerd</i>	120
	<i>Interieurbetimmeringen naar klassieke zuilenorden</i>	124
	<i>Tekenscholen</i>	127
	<i>Zak-vignola's</i>	129
	<i>De ruimte voor de menuisier in zijn samenwerking met de ontwerper</i>	132
	<i>Roubo's ontwerpen</i>	134
	<i>Meubelmaker en ontwerp</i>	138
	<i>Individuele ontwerpen</i>	139
	<i>Voorbeeldprenten</i>	142
	<i>Werken naar bestaande stukken</i>	145
	<i>Conclusie</i>	145
	7.2 Van praktijktekenwerk tot beschrijvende meetkunde	147
	<i>Werkplaatsmeetkunde: bestekmaten en vorm bepalen</i>	150
	<i>Lijnen en hoeken tekenen; maten uitzetten</i>	156
	<i>Mallen en hulpstukken</i>	158
	<i>Stereometrie</i>	162
	<i>Toepassing: een voorbeeld uit 'L'Art du menuisier carossier'</i>	169
	<i>Conclusie</i>	170
	7.3 De kennis van houtsoorten en andere materialen	172
	<i>Inleiding</i>	172
	<i>Beschrijvingen en benamingen van houtsoorten</i>	176
	<i>Het werken van hout</i>	182
	<i>Conclusie</i>	186
	7.4 Constructieleer, gereedschap en maakwerk	187
	<i>Vervaardigingstechnieken van stap tot stap</i>	188
	<i>Het beschrijven van manuele technieken</i>	191
	<i>Constructieleer</i>	195
	<i>Kwaliteit van het werk en methodes ter verbetering</i>	199
	<i>Conclusie</i>	203
8	Conclusies. De betrouwbaarheid van <i>L'Art du menuisier</i> en de waarde ervan in de restauratiepraktijk	206
	<i>De waarde van L'Art du menuisier voor het werk van de restaurateur</i>	212
	<i>Bronnenonderzoek</i>	214
	<i>L'Art du menuisier als bron voor restauratietechniek</i>	220
	<i>De implicaties van bronnenonderzoek voor restauratie-ethiek</i>	222
	<i>Cultuurhistorische resultaten uit het onderzoek</i>	223
	<i>Menuisiers en restaurateurs</i>	226

	Samenvatting	228
	Summary	235
	Bijlagen	
A	Vertaling van de volledige inhoudsopgave van <i>L'Art du menuisier</i>	242
B	Index op <i>L'Art du menuisier</i>	254
C	Het <i>œuvre</i> van Roubo	270
D	Bronnen voor fijntimmerwerk tot aan 1850	274
	Herkomst van de afbeeldingen	281
	Bibliografie	286

Dankwoord

Het verschijnen van dit proefschrift biedt mij gelegenheid om mijn dank te betuigen aan degenen die aan het tot stand komen ervan hebben willen bijdragen.

Hooggeleerde Grijzenhout, hooggeachte promotor, aan U ben ik veel dank verschuldigd voor Uw hulp bij het voltooien van dit proefschrift door de vele waardevolle aanwijzingen die ik van U ontving in de altijd inspirerende gesprekken die wij voerden. U hebt mij grote vrijheid geschonken bij het verrichten van dit onderzoek en mij door Uw warme belangstelling op velerlei wijzen geholpen.

Zeergeleerde De Vries, U hebt zowel geholpen de eerste ideeën voor dit onderzoek vorm te geven, als wel aan zijn definitieve vorm belangrijke bijdragen geleverd door Uw commentaar en vragen.

Graag bedank ik hier medewerkers van de Universiteit van Amsterdam zonder wier ondersteuning dit proefschrift niet geschreven had kunnen worden: dr. Petra A. Brouwer, drs. Suzanne L.J. Maarschalkerweerd-Dechamps, prof. dr. Geert H. Janssen, drs. Hotze A. Mulder, en de medewerkers van de Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam en van de Bibliotheek van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, op wie ik nooit tevergeefs beroep deed.

Mijn speciale dank aan ir. Sylvia M. Nijhuis, niet alleen voor haar belangstelling en waardevolle adviezen maar ook de zeer plezierige samenwerking en de vele moeite die zij zich getroostte opdat ik mij geheel op mijn onderzoek kon richten.

Van de Parijse contacten en collega's die mij geholpen hebben, noem ik graag prof. dr. Bruno Belhoste (Université Paris 1 Panthéon Sorbonne), dr. Juliette Hernu-Bélaud (Institut National d'Histoire de l'Art, Parijs), Florence Greffe en Sabine Clabecq (Archives de l'Académie Française, Parijs) en Sylvain Oudry (Institut National du Patrimoine).

Tenslotte betuig ik mijn dank aan collega's en vrienden dr. Maartje J.N. Stols-Witlox, Erik Groenhout, Henk Jonker, Pim Böhmer, Saskia Smulders, Ko Boogaard, Steve Flesher-Clark en dr. ir. Mariel G. Polman.

Gebruikte afkortingen

<i>AdM</i>	Roubo, André-Jacob. <i>L'Art du menuisier</i> . 4 vol. Parijs, 1769-1775.
AN	Archives Nationales, Parijs.
<i>HARS</i>	<i>Histoire de l'Académie Royale des Sciences</i> .
<i>Encyclopédie</i>	<i>Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers</i> . <i>Par une Société de Gens de Lettres; mis en ordre et publié par Diderot, [...] et quant à la partie mathématique, par D'Alembert</i> . 28 vol. Parijs: Briasson, 1751-1772.